

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΕΝΑ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ «ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
(26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1589)

[*Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Β' τόμου.*]

ΕΝΑ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ «ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
(26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1589)

Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ συμπληρώνεται ἡ δημοσίευση τῶν ἱστορικῶν γιὰ τὴν Κρήτη ἔγγράφων, ποὺ βρίσκονται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Φλωρεντίας μὲ τὸν τίτλο: «*Carte Strozzi*»¹. Ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ Γερουσία τῆς Βενετίας τὸν Αὐγούστο τοῦ 1589 καὶ ἀπευθύνεται στὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ τῆς Κρήτης.

Ἡ Γερουσία, ἔχοντας ὑπόψει τῆς ὑπόμνημα τοῦ ἀρμοδιότερου γιὰ τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα ὑπαλλήλου τῆς, τοῦ Στρατηγοῦ τοῦ Πεζικοῦ, δίδει ἐντολὴ στὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ νὰ ἐκτελέσει ὁρισμένα ἔργα, σχετικὰ μὲ τὴν ὁχύρωση καὶ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ, ποὺ τότε συγκέντρωνε τὴ μεγαλύτερη προσοχὴ τῆς Βενετίας. Ἡ ἀμύνα τοῦ Βασιλείου καὶ εἰδικώτερα οἱ βομβαρδιστές, τὸ πυροβολικὸ, τὰ φρούρια, τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ τρόφιμα, ἡ ὑδρευση τῶν φρουρίων, τὰ στρατιωτικὰ κτήρια, ὁ στρατός, μισθοφορικὸς καὶ ντόπιος, καὶ τὰ παρόμοια εἶναι τὰ κριτικὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὄχι μόνον τὸ ὑπόμνημα τοῦ *General delle Fanterie* μὰ καὶ οἱ ἐκθέσεις ὅλων τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν, ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὴ χρονικὴ ἐκείνη περίοδο τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ XVI αἰῶνα.

Ποιὸς ἦταν τότε Γενικὸς Προβλεπτὴς δὲν ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο.

¹) Ὁ φάκελλος τῶν Ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας μὲ τὸν τίτλο: «*Carte Strozzi*» περιέχει τὰ ἀκόλουθα:

I. *Relazione di tutte le particolarità dell' Isola di Candia, scritta da Leonardo Quirini nell' anno 1595.* Ἡ ἐνδιαφέρουσα — παρὰ τὴς ἀναζήτησής της — αὕτη ἐκθεση δημοσιεύτηκε στὴ Φλωρεντία τὸ 1897 ἀπὸ τὸν Gaetano Cassoni, σὰν «*ricordo delle nozze del cav. Atto Corsi con la gentile signorina Adela Marchioni*».

II. *Copia di lettera scritta dal signor Ambasciatore veneto in Francia al re christianissimo il giorno 19 Settebre 1669, tradotta dal francese in occasione di chiedere soccorso per Candia contro al Turco.* (Δημοσιεύτηκε στὰ «Κρητικὰ Χρονικά» τόμ. Α', σελ. 74-83).

III. *Ordini da osservarsi dalle milizie del Regno di Candia, lasciati dall' illustrissimo signor Giovanni Batta dal Monte, Capitano Generale delle Fanterie, a 20 Novembre 1588.* (Δημοσιεύτηκε ἐπίσης στὰ «Κρητικὰ Χρονικά» τόμ. Β', σ. 73-92).

IV. Τὸ παραπάνω δημοσιεύμενο ἔγγραφο.

Ἀπὸ ὅσα ὁμῶς ἀναφέρονται στὴν ἐκθεση τοῦ Zuanne Mocenigo τοῦ 1593² καὶ στὴν ἀνώνυμη ἐκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης τοῦ 1589³, συνάγεται πὼς Γενικὸς Προβλεπτής, τὴν ἐποχὴ πὺν γράφτηκε τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφο, ἦταν ὁ Giustiniano.

Στὸ ἔγγραφο δὲν ἀναφέρεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ «*General delle Fanterie*», πὺν στὴν ἐκθεσὶ τοῦ βασίζεται τὸ ἔγγραφο τοῦτο τῆς Γερουσίας. Ὅμως, ἔχοντας ὑπόψει μας πὼς ὁ Gio: Batta dal Monte, Capitano Generale delle Fanterie, ὑπηρετοῦσε μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοῦ στὴν Κρήτη τὸ Νοέμβριον τοῦ 1588⁴, καὶ πὼς ὁ ἴδιος ὑπόβαλε στὴ Γερουσία τὴν ἐκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης τὸ 1589⁵, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε βάσιμα πὼς ἡ ἐκθεση, πάνω στὴν ὁποία βασίστηκε τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφο, γράφτηκε ἀπὸ τὸ γνωστὸ μας πὰ Gio: Batta dal Monte, General delle Fanterie.

Ἄν εἶχαμε ὑπόψει μας τὴν ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Giustiniano θὰ μπορούσαμε νὰ κρίνομε κατὰ πόσο ἐκτελέστηκαν οἱ ἐντολές αὐτὲς τῆς Γερουσίας. Μὰ ἀπὸ ὅσα βλέπομε σὲ ἐκθέσεις μεταγενέστερες δὲν ἐκτελέστηκαν, φαίνεται, κατὰ γράμμα⁶.

²) Ὁ Ζ. Mocenigo, Γενικὸς Προβλεπτής τῆς Κρήτης τὸ 1592-93, ἀναφέρει στὴ σχετικὴ ἐκθεσὶ τοῦ τὸν «*illustrissimo signor Provveditor Generale Giustiniano*» σὰν προκάτοχό του στὴ θέση αὐτή. (Βλ. V. A. S. Relazioni LXXIX, Relazione di Z. Mocenigo 1593).

³) Σαφέστερα ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης: «*L' anno poi [15]88 alli sei di Ottobre l' ecc.mo Generale Giustiniano fece la sua intrata nella città di Candia....*» (βλ. «Κρητικὰ Χρονικά» Β', σ. 239).

⁴) Τὴ χρονολογία αὐτὴ ἐξέδωκε τὸν «Κανονισμὸ τῆς Μιλίτιας τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης». (Βλ. «Κρητικὰ Χρονικά» Β', σ. 75 κ.ἐξ.).

⁵) Βλ. ἐπίσης «Κρητικὰ Χρονικά» Β', σ. 235 κ.ἐξ.).

⁶) Ὁ Γεν. Προβλεπτής Zuanne Mocenigo στὴν ἐκθεση πὺν ὑπόβαλε τὸ 1593 συνιστᾷ νὰ σταλεῖ εἰδικὸς ἀξιωματικὸς «*con titolo di revisore de Bombardieri, artiglieria et polveri*», γιὰ νὰ παρακολουθεῖ ἂν γυμνάζονται οἱ βομβαρδιστές, ἂν τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά των καὶ τὸ μαροῦτι διατηροῦνται καλὰ κλπ. (Βλ. Relazione di Zuanne Mocenigo 1593, in V.A.S. Relazioni LXXIX).

Καὶ ὁ Filippo Pasqualigo στὴν ἐκθεση πὺν ὑπόβαλε τὸ ἐπόμενο ἔτος 1594, ἀναφέρει ὅτι «*τὸ φρούριον τῆς Σούδας ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις*» καὶ ὅτι τὸ σπήλαιο πὺν εἶχαν ἀνοίξει κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὰ κύματα δὲν εἶχε κλειστεῖ, ὅπως διάταξε ἡ Γερουσία, γι' αὐτὸ φρόντισε ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὸ διοικητὴ τῆς φρουρᾶς γιὰ τὴ διόρθωσή του. (Βλ. V. A. S. Relazione di Filippo Pasqualigo, Capitano di Candia et Provveditore della Canea, 1594).

Archivio di Stato di Firenze,
Carte Strozziene, Serie I, Filza 304, Carte 89 - 90.

1589 a' 26 agosto, in Senato

Al Proveditor General di Candia

Il General nostro delle fanterie nel suo ritorno in questa città, oltr'a quello che ci ha referito in materia di quel Regno, ci ha anco presentata una scrittura lasciata parimente a voi di molte cose, che hanno bisogno di essere exequite per servitio e sicurezza di esso Regno Nostro, la quale veduta et considerata da noi, conoscemo che buona parte delli particolari in essa expressi, che sono per il vero importantissimi, non hanno bisogno di altro che della sollecitudine e diligentia vostra perchè siano posti in executione, come sono li ricordi intorno li bombardieri et intorno l' hospedale dei soldati, il buon governo delle artiglierie et de' letti, l' operare che si lavori di salnitri, dando al salnitraro quello gli fu promesso, il conciero delli alloggiamenti de' soldati, il buon governo delle armi, la conservatione de' biscotti, il fare alcuni rastrelli ficti a diverse porte per loro sicurtà; il disporre il corpo di guardia alla piazza della Herbe della Canea et all' Arsenal di

1589, 26 Αὐγούστου, σιτὴ Γερουσία.

Πρὸς τὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ Κρήτης

Ὁ στρατηγὸς μας τοῦ Πεζικοῦ, μετὰ τὴν ἐπάνοδό του σ' αὐτὴ τὴν πόλιν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἀνάφερε σχετικὰ μὲ τὸ Βασίλειο αὐτό, μᾶς ὑπόβαλε καὶ ἔγγραφη ἔκθεσις, ποὺ ἀντίγραφό της ἄφησε καὶ σὲ σᾶς, γιὰ πολλὰ ἔργα ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου μας τούτου. Τὴν ἔκθεσι αὐτὴ τὴ μελετήσαμε καὶ τὴν ἐξετάσαμε καὶ διαπιστώσαμε πὺς πολλὰ ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτὴ, ἀληθινὰ σπουδαιότατα, δὲν χρειάζονται τίποτ' ἄλλο παρὰ μόνον τὴ δική σας μέριμνα καὶ ἐπιμέλεια γιὰ νὰ μποῦν στὸ δρόμο τῆς ἐκτέλεσης· ὅπως εἶναι οἱ συστάσεις σχετικὰ μὲ τοὺς βομβαρδιστὰς καὶ μὲ τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, μὲ τὴν καλὴ συντήρησι τῶν κανονιῶν καὶ τῶν κιλλιβάντων, τὸ ζήτημα τῆς παραγωγῆς τοῦ ἰίτρου, δίδοντας σ' ἐκεῖνο ποὺ τὸ παράγει αὐτὸ ποὺ τοῦ ὑποσχέθηκαν, τὴν ἐπιδιόρθωσι τῶν στρατιωτικῶν οἰκημάτων, τὴν καλὴ συντήρησι τῶν ὅπλων, τὴ διατήρησι τῆς γαλέτας, τὴν κατασκευὴ μερικῶν μόνιμων δρύφακτων σὺς διάφορες Πόρτες γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους, τὴ διάθεσι φρουρᾶς γιὰ τὴν πλατεία τῆς Λαχαναγορᾶς τῶν Χα-

quella città il far monitione di legni¹ nelle fortezze e cose simili, le quali essendo tutte non solo utilissime ma necessarissime, Vi commetteremo col Senato che dobbiate operare con ogni spirito Vostro che siano con ogni diligentia e sollecitudine poste in executione, non ci mettendo tempo di mezzo, a fine che quanto prima si potrà siano effettuate et non habbino bisogno di altro eccitamento. Et quanto all' ordinanze² farete che siano exercitate et che principalmente s' attendi a farli imparare a tirar bene l' arcobuso, si che nell' exercitatione e scaramuccie rieschino utili et buoni soldati exequendo li ordini e ricordi lasciati in tal proposito da esso Generale delle fanterie, et obligando Voi li colonnelli a star nelli territorii per poter bene exercitare le ordinanze et facendo che così exequischino.

Hora vi diremo la voluntà nostra intorno alcune altre cose che reputiamo principali et che non patiscano dilatione. Et pri-

τιῶν καὶ γιὰ τὸ Ναυπηγεῖο τῆς ἴδιας πόλης, τὴν προμήθεια ξύλων σὰ φρούρια καὶ ἄλλα παρόμοια· ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ εἶναι χρησιμώτατα καὶ ἀναγκαιότατα, ὥς παραγγέλλομε, μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας, νὰ ἐνεργήσετε μ' ὅλη σας τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν μὲ κάθε ἐπιμέλεια καὶ ταχύτητα, χωρὶς ἀναβολή, ἔτσι πὺν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσο τὸ δυνατό γρηγορότερα καὶ νὰ μὴ χρειαστεῖ νὰ γίνῃ ἄλλη παρακίνηση.

Ὅσο γιὰ τὶς ὀρτυνάντζες νὰ φροντίσετε γιὰ τὴν ἐκγύμνασή τους καὶ κυρίως πρέπει νὰ προσέξετε νὰ μάθουν καλὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀρκομπούζιου, ἔτσι πὺν σὶς ἀσκήσεις καὶ σὶς ἀψιμαχίες νὰ ἀποδειχθοῦν χρήσιμοι καὶ καλοὶ στρατιῶτες, ἐκτελώντας τὶς διαταγὰς καὶ τὶς ὑποδείξεις πὺν ἐξέδωκε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ στρατηγὸς τοῦ Πεζικοῦ. Πρέπει ἐπίσης νὰ ὑποχρεώσετε τοὺς συνταγματάρχες νὰ παραμένουν σὶς περιοχὰς τους, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ γυμνάζουν τὶς ὀρτυνάντζες, φροντίζοντας νὰ παραμένουν πραγματικά.

Καὶ τώρα νὰ ποιά εἶναι ἡ θέλησή μας γύρω ἀπὸ μερικὰ ἄλλα ζητήματα, πὺν τὰ θεωροῦμε βασικά καὶ πὺν δὲν σηκώνουν ἀναβολή.

¹) Γιὰ τὴν προμήθεια τῶν καυσόξυλων, πὺν χρησιμοποιούνταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν φρουρῶν ὑπῆρχε εἰδικὴ ὑπηρεσία, διοικούμενη ἀπὸ προβλεπτή. (Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας, Ἡρακλεῖον, τ. I, 1940, σ. 153-4).

²) Βλ. σχετικὰ μ' αὐτὰς Σπανάκη, ὁ.π., σ. 82 κ.εξ. καὶ Ἀγαθ. Ξηροῦχάκη, Ἡ Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἑπτάνησος, Ἀθήναι 1934, σ. 62.

ma voliamo che le polveri⁹ in gran quantità che si trovano quaste alla Canea et anco quelle di Candia, che non sono state soleggiate per lunghissimo tempo siano acconcie et rinovate, dando alli bombardieri che faranno quest' opera, la spesa che ci anderà senza altro pagamento o regaglia come si è inteso che essi pretendono. Et siano poi riposte nelle loro cassette de' quali habbiamo dato ordine che ne siano et mandate in quel Regno una quantità per hora et se ne manderà poi delle altre, se farà bisogno. Et che si usi diligentia per soleggiarle ogni due anni come esso generale vi ha ricordato in detta scrittura facendo anco fabricare la torre presso il baluardo Martinengo di Candia, necessaria per il detto bisogno.

Che si attendi a fare quello che resta intorno la Fortezza della Suda, per ridurla quanto prima alla total perfettione, serrando con un muro la caverna sotto di essa a fin che le acque non

Πρῶτα θέλομε νὰ τακτοποιηθεῖ καὶ ν' ἀνανεωθεῖ τὸ μπαρούτι ποὺ βρίσκεται χαλασμένο στὰ Χανιά καὶ στὸ Χάντακα, γιατί δὲν λιάστηκε γιὰ πολὺν καιρό· στοὺς βομβαρδιστὲς ποὺ θὰ κάμουν αὐτὴ τὴ δουλειὰ νὰ δώσετε τὰ ἔξοδα ποὺ θὰ χρειαστοῦν, χωρὶς ἄλλη πληρωμὴ ἢ δῶρα ποὺ ζητοῦν, ὅπως πληροφορηθήκαμε. Ἐπειτα πρέπει νὰ ξανατοποθετηθεῖ μέσα στὰ κιβώτιά του. Σχετικὰ ἔχομε δώσει διαταγὴ νὰ σταλοῦν στὸ Βασίλειο αὐτὸ μερικὰ γιὰ τὴν ὥρα καὶ ἀργότερα θὰ σταλοῦν κι' ἄλλα, ἂν χρειαστοῦν. Πρέπει νὰ φροντίζετε νὰ λιάζετε κάθε δυὸ χρόνια, ὅπως σὰς ὑπόδειξε ὁ στρατηγὸς στὴν ἐκθεσὴ ποὺ ἀναφέραμε· νὰ διατάξετε ἀκόμη νὰ γίνεῖ ὁ πύργος, ἀπαραίτητος γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, κοντὰ στὸν προμαχῶνα τοῦ Μαρτινέγκο τοῦ Χάντακα.

Πρέπει νὰ φροντίσετε γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐκείνου ποὺ ὑπολείπεται στὸ φρούριο τῆς Σούδας, γιὰ νὰ τελειώσει ὁλοκληρωτικὰ ὅσο τὸ δυνατό γρηγορότερα, κλείνοντας μ' ἓναν τοῖχο τὸ σπήλαιο ποὺ βρίσκεται

⁹⁾ Γιὰ τὸ μπαρούτι ποὺ βρίσκονταν στὰ Χανιά ὁ Ζ. Mocenigo γράφει στὴν ἐκθεσὴ του (1589): «Εἰς τὰ Χανιά ὑπάρχουν 36 χιλιάδες (migliara) περίπου χοντροκόκκου πυρίτιδος, ἐξ ἐκείνης ἣ ὁποία ἀπεστάλη ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἄλλου πολέμου. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἑτεροι 60 χιλιάδες (migliara) πυρίτιδος εἰς βαρέλια. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα κατεστράφησαν ἐκ σήψεως, ἐτοποθετήθη αὐτὴ ἐκ νέου εἰς κιβώτια, εἰς βαρέλια, ἀκόμη δὲ καὶ χαμαὶ σωρηδόν... Ἐπὶ τῇ ἐνκαιρίᾳ δὲν παραλείπω.... νὰ παρακαλέσω (τὴν Υ. Γ.) εὐσεβάστως ὅπως εὐαρεστηθῇ νὰ ἀποστείλῃ 2 χιλιάδας βαρέλια πρὸς τοποθέτησιν τῆς ἐν λόγῳ πυρίτιδος.... Ὅρθον δὲ θὰ ἦτο νὰ διαταχθοῦν οἱ πυροβοληταὶ (bombardieri) ὅπως τακτοποιήσουν τὴν πυρίτιδα ἐκείνην ἄνευ ἄλλης δαπάνης». (Βλ. Σ. Σπανάκη, ὁ.π., σ. 78-79).

vi penetrino con tanto danno come nella scrittura è ricordato.

Che siano fatte delle cisterne publiche ¹⁰ in Candia et alla Canea per via di contributione delle medesime città, et che quella del Castello di Candia sia acconcia et accomodata, ma che insieme con ogni efficacia et effetto maggiore siano per voi exortati et persuasi li nobili et principali delle città a far di esse cisterne nelle case loro per commodo proprio per servitio delle città operando che l'exequischino quanto prima.

Che sia fatto qualche magazzino per tenere al coperto le artiglierie, le balle et li letti che non si adoperano et che essi letti siano riposti in essi magazzini perchè non marciscino, vedendo voi con quanta negligentia et danno publico siano stati fin hora tenuti, et per farne de' nuovi habbiamo dato ordine a' corpi che

κάτω ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν τὰ νερά καὶ νὰ κάνουν τόση ζημιά, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση.

Πρέπει νὰ κατασκευαστοῦν δημόσιες δεξαμενὲς στὸ Χάντακα καὶ στὰ Χανιά μὲ τὴ συμβολὴ τῶν ἰδίων τῶν πόλεων. Ἡ δεξαμενὴ τοῦ Καστέλλου τοῦ Χάντακα πρέπει νὰ ἐπιδιορθωθεῖ καὶ νὰ τακτοποιηθεῖ. Ἀλλὰ ταυτόχρονα μὲ κάθε προσπάθεια καὶ μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐνεργητικότητα πρέπει νὰ παρακινηθοῦν καὶ νὰ πεισθοῦν ἀπὸ σὰς οἱ εὐγενεῖς καὶ πλούχιοντες τῶν πόλεων νὰ κάμουν τέτοιες δεξαμενὲς στὰ σπίτια των, γιὰ δική των ἐδκολία καὶ γιὰ ἐξυπηρέτηση τῶν πόλεων, φροντίζοντας νὰ τίς κατασκευάσουν τὸ γρηγορότερο.

Πρέπει νὰ κατασκευαστοῦν μερικὲς ἀποθήκες γιὰ νὰ στεγαστοῦν τὰ κανόνια, τὰ βόλια καὶ οἱ κιλλίβαντες τῶν κανονιῶν ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦνται. Οἱ κιλλίβαντες αὐτοὶ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν σὲς ἀποθήκες τοῦτες γιὰ νὰ μὴ σαπίζουν, ἀφοῦ σεῖς ἔχετε ἀντιληφτεῖ μὲ πόση ἀμέλεια καὶ μὲ πόση ζημιὰ τοῦ Δημοσίου διατηρήθηκαν μέχρι τώρα. Γιὰ τὴν κατασκευὴ καινούργιων δώσαμε διαταγὴ σὲς συντεχνίες ν' ἀ-

¹⁰) Τὸ 1629 ὑπῆρχαν στὸ Χάντακα 140 ἰδιωτικὲς δεξαμενὲς, στὴν περιοχὴ τῆς παλαιᾶς πόλης, ἀπὸ τὴ Voltone (Ρεγκινάκη) μέχρι τὸ λιμάνι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Fr. Morosini στὴν ἐκθέσὶ του (1629). Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. II, ἀνέκδοτος). Καὶ ὁ Δούκας τῆς Κρήτης Dolfin Venier ἀναφέρει στὴν ἐκθέσὶ του ὅτι ὁ Γεν. Προβλεπτὴς Moro μάζεψε μὲ ἔρανο ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς ἓνα σεβαστὸ ποσό, γιὰ τὴν κατασκευὴ δεξαμενῶν γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ Χάντακα. (Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. V, σ. 174, ἀνέκδοτος καὶ τὸν ἐπίσης ἀνέκδοτος τ. IV, σ. 53-55, ὅπου ἡ ἐκθεση τοῦ Γεν. Προβλεπτὴ Beneto Moro τοῦ 1602). Μὲ ὑπόδειξη τούτου, τοῦ Moro, ἔγιναν οἱ μεγάλες δημόσιες δεξαμενὲς, ἀπέναντι στοὺς στρατῶνες τοῦ Ἀγ. Γεωργίου καὶ στὸ λιμάνι.

siano comprati delli tavoloni di olmo per mandarli in quel Regno dove manderemo anco un fabbro et un carraro per questo effetto.

Habbiamo appresso deliberato di mandarvi fino a millecinquecento badili, mille zappe et mille picchi, la metà di una testa et l' altra metà di due teste per li bisogni che verranno, li quali farete al giunger loro riporre e conservare in quelle monitioni di Candia, facendo che tutte le monitioni delle armi et questi presamente siano ben tenute et governate; intendendo noi per la suddetta scrittura che quelle della Canea son state fin hora malissimo governate et che è pietà a vederle. Però se ci è alla Canea persona che ne habbi cura, farete che facci il debito suo, et non essendo atto, o vero non essendovi alcuno provvederete di huomo sufficiente et fedele che governi esse armi et le tenga sempre bene a ordine scrivendoci quanto haverete operato in questa materia.

Et perchè anco il vivere delli soldati ne è a cuore, vi commettiamo ad operare che il Datiaro del vino che ha carico di provvederne a' soldati, li mantenga di vino buono per la loro sanità

γοραστοῦν μεγάλες σανίδες ἀπὸ φτελιὰ γιὰ νὰ σταλοῦν στὸ Βασίλειο, ὅπου θὰ στείλωμε κι' ἓνα σιδηρουργὸ καὶ ἓνα καροποιοῦ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Ἀποφασίσουμε ἀκόμη νὰ στείλωμε ἐκεῖ μέχρι 1500 φτυνάρια, 1000 σκαπάνες καὶ 1000 κασμάδες, τοὺς μισοὺς μονόστομους καὶ τοὺς ἄλλους μισοὺς δίστομους, γιὰ τὶς ἀνάγκες ποὺ θὰ παρουσιαστοῦν. Τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ ἅμα φθάσουν θὰ τὰ τοποθετήσετε καὶ θὰ τὰ φυλάξετε σὲ ὀπλοθῆκες τοῦ Χάντακα. Φροντίσετε ἐπίσης νὰ διατηρηθοῦν σὲ καλὴ κατάσταση ὅλα τὰ ἐφόδια, τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐργαλεῖα ποὺ ἀναφέραμε καὶ νὰ γίνει καλὴ ἡ διαχείρισή τους. Γιατὶ ἔχομε ὑπόψει μας ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀναφορὰ πὼς τὰ πολεμοφόδια τῶν Χανιωτῶν τὰ συντήρησαν μέχρι τώρα πολὺ κακὰ καὶ βρίσκονται σὲ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Ἐὰν ὑπάρχει στὰ Χανιά κανένας ποὺ νὰ ἔχει ἀναλάβει τὴ φροντίδα τους, διατάξετέ τον νὰ ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του· ἂν εἶναι ἀκατάλληλος ἢ ἂν δὲν ὑπάρχει κανένας, φροντίσετε νὰ βρῆτε ἓναν ἄνθρωπο ἱκανὸ καὶ πιστό, ποὺ νὰ διαχειρίζεται τὰ ὅπλα αὐτά, διατηρώντας τα πάντα σὲ καλὴ κατάσταση· γράφετέ μας ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἐνεργήσετε πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Ἐπειδὴ καὶ τὸ ζήτημα τῆς διατροφῆς τῶν στρατιωτῶν μᾶς ἐνδιαφέρει σοβαρὰ, ὡς παραγγέλλομε νὰ ἐνεργήσετε γιὰ νὰ προμηθεύει στοὺς στρατιῶτες καλὸ κρασί, γιὰ χάρη τῆς ὑγείας τους, ὁ ἐνοικιαστὴς τοῦ φόρου τοῦ κρασιοῦ, ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴν προμήθειά του. Καὶ

et contra facendo come nella detta scrittura si contiene delle molte et giustificate querele contro di lui, lo gastigherete severamente come si conviene.

Et quanto al pane per il vitto di essa militia intendendo noi che altre volte fu ragionato et che si saria trovata persona che si haverebbe preso carico di mantenere la militia di pane per tutto l' anno a prezzo ragionevole et a quel calamiero che gli fusse limitato haverete consideratione sopra di ciò perchè se di questa maniera si potesse procurare il comodo di essa militia provvedendo di persona fidele che exercitasse questo carico, senza fraude, pensiamo che saria benfatto dandosi parimente aviso di quanto intorno a ciò si potesse operare perchè possiamo darvi quell' ordine che stimeremo a proposito ¹¹.

In queste cose che sono stimate da noi sommamente importanti vogliamo che usiate ogni maggior diligentia et affetto perchè siano con ogni sollecitudine effettuate et che sopra di esse ci avvisiate di volta in volta quello che si andrà operando, et così vi commettiamo expressamente che doviat exequire a fine che hab-

ἂν κάνει τὸ ἀντίθετο, ὅπως τὸν καταγγέλλουν στὸ ἀναφερόμενο ἔγγραφο γιὰ πολλὲς τέτοιες ἀποδειγμένες πράξεις, τιμωρήσετέ τον ἀδυστηρά, ὅπως τοῦ ἀξίζει.

Σχετικὰ μὲ τὸ ψωμί γιὰ τὴ διατροφή τῆς μιλιτίας αὐτῆς, ἔχοντας ὑπόψει πὺς καὶ ἄλλοτε ἔγινε λόγος καὶ ὅτι θὰ βρισκοῦνταν πρόσωπο κατάλληλο γιὰ ν' ἀναλάβει τὴν προμήθεια τοῦ ψωμοῦ τῆς μιλιτίας γιὰ ὅλο τὸ χρόνο σὲ λογικὴ τιμή, στὴ διατίμηση ποὺ θὰ τοῦ καθοριστεῖ, νὰ σκεφτῆτε ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ ζήτημα. Γιατί, ἂν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορούσε νὰ ἐξυπηρετηθεῖ καλύτερα ἢ μιλιτία, βρίσκοντας πρόσωπο πιστὸ ποὺ θὰ ἀναλάμβανε αὐτὸ τὸ ἔργο χωρὶς δόλο, νομίζουμε πὺς θὰ ἴαν σωστὸ νὰ μᾶς πληροφορήσετε γιὰ κάθετι ποὺ θὰ γινότανε σχετικὰ μ' αὐτό, γιὰ νὰ μπορούσαμε νὰ σᾶς δώσουμε τὴ διαταγὴ ποὺ θὰ κρίναμε σωστή.

Στὰ ζητήματα αὐτά, ποὺ θεωροῦνται ἀπὸ μᾶς ἐξαιρετικὰ σπουδαῖα, θέλουμε νὰ καταβάλετε τὴ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια καὶ ἀφοσίωση, γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν μὲ κάθε μέριμνα, ἀναφέροντας ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὅ,τι ἐνεργεῖτε πάνω σ' αὐτά. Σᾶς παραγγέλλουμε ρητὰ πὺς ὀφείλετε νὰ

¹¹) Στὸ Χάντακα ὑπῆρχαν φούρνοι τοῦ Δημοσίου γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς γαλέτας τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γαλερῶν (βλ. ἐκθεση F. Pasqualigo, ὅ.π.).

biamo causa di restar solistatti del buon servizio che in cose che tanto premono apeltiamo di ricevere dall' industria vostra. Et se ve parerà che faccia bisogno farete anco intendere al Capitano di Candia che debba coadiuvarvi nel mandar li ordini sopradetti alla sua debita executione.

Et perchè possiate suplire alle spese che intorno alle cose predette occorreranno a farsi, vi mandiamo ducati seimila, quali metterete in camera per spenderli nelle cose soprascritte et non in altro per modo alcuno.

Ne è grandemente dispiaciuto quello haviamo inteso et dalle vostre lettere de cinque giugno et anco dalle relationi del Generale delle fanterie, che li biscotti alla Suda siano stati trovati marci, dovendo pure il Provveditore alla Suda haver cura di quelli che si trovano in detta fortezza et essendo facil cosa farli riveder spesso, perchè non s' incorra in tanto danno publico et mancamento di munitione tanto necessaria.

Et quanto alli migli¹² mandati colla nave «Mozzeniga», che

ἐνεργήσετε κατὰ τρόπον, πὺν νὰ ἔχομε λόγους νὰ μένομε εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν καλὴν ὑπηρεσίαν, πὺν περιμένομε νὰ ἔχομε ἀπὸ τὴν φιλοπορίαν σας, σὲ ζητήματα τόσο ἐπείγοντα. Καὶ ἂν νομίζετε πὺς εἶναι ἀνάγκη, δώστε καὶ σὺν Καπιτάνῳ τοῦ Χάντακα νὰ καταλάβει, πὺς πρέπει νὰ σᾶς βοηθήσει, δίδοντας τὶς παραπάνω διαταγὰς γιὰ τὴν πρόπουσα ἐκτέλεση.

Καὶ γιὰ νὰ μπορέσετε ν' ἀνταποκριθῆτε σὶς δαπάνες πὺν θὰ χρειαστεῖ νὰ κάμετε γιὰ τὰ παραπάνω, σᾶς στέλλομε 600 δονκάτα, νὰ τὰ καταθέσετε στὸ Ταμεῖο, γιὰ νὰ δαπανᾶτε σὶὰ παραπάνω ἔργα καὶ ὅχι σὲ ἄλλα, γιὰ κανένα λόγο.

Μεγάλῃ δυσαρέσκειαν μᾶς προκαλέσσε ἐκεῖνο πὺν πληροφορηθήκαμε ἀπὸ τὶς ἐπιστολὰς σας τῆς 5 τοῦ Ἰουνίου καὶ ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τοῦ Διοικητῆ τοῦ Πεζικοῦ· ὅτι δηλαδὴ ἡ γαλέτα πὺν ἦταν στὴ Σούδα βρέθηκε σάπια, ἐνῶ ἔπρεπε ὁ Προβλεπτὴς τῆς Σούδας νὰ φροντίζει γι' αὐτὴ πὺν βρίσκεται σ' αὐτὸ τὸ φρούριο, ἀφοῦ ἦταν εὔκολο νὰ τὴν ἐπιθεωρεῖ συχνά, γιὰ νὰ μὴν παθαίνει τὸ Δημόσιο τόσο μεγάλη ζημιὰ καὶ ἔλλειψη ἐφοδίου τόσο ἀναγκαίου.

Ὅσο γιὰ τὸ κεχρὶ πὺν στείλαμε μὲ τὴν γάβα «Moceniga» γιὰ τὸ

¹²⁾ Τὸ κεχρὶ χρησιμοποιοῦνταν τότε στὴν ἀρτοποιία. Σὲ χρονικὸ τοῦ 1591 ἀναφέρονται τὰ παρακάτω:

«αφ' ἧς ἐγένετο λιμὸς μέγας εἰς τὴν Κρήτην. Μὲ τὸ κεχρὶ ἔζησαν πάντες οἱ

ne scrivete essere vecchissimi e bruttissimi per quanto vi ha avisato il Capitano di Candia, a noi è affermato dalli sopradetti Provveditori alle biave che erano nuovi e delli migliori che si trovassero qui, anzi che fu disfatto un mercato perchè veduta la roba non fu trovata di quella qualità che era stata promessa. Però doppo che gli avrete veduti con l' occhio proprio ne aviserete più particolarmente quello che ritrovarete in effetto e se ci sarà mancamento, onde potete giudicare che sia proceduta la colpa, essendone riferito dalli detti sopra Proveditori che furono caricati in nave fino alli 15 marzo et che la nave non giunse in Candia se non il mese di giugno.

ὁποῖο γράφετε πὼς ἦταν πολὺ παλιὸ καὶ πολὺ κακό, ὅπως σὰς πληροφορήσει ὁ καπετάνιος τοῦ Χάντακα, μᾶς ἐβεβαίωσαν οἱ παραπάνω Προβλεπτὲς τῶν σιτηρῶν, πὼς ἦταν καινούργιο καὶ ἀπὸ τὸ καλύτερο ποὺ βρισκονταν ἐδῶ, καὶ μάλιστα ἀκύρωσαν μιὰν ἀγορὰ γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ἐξέταση ποὺ ἔκαναν βρῆκαν πὼς ἡ ποιότητά του δὲν ἦταν αὐτὴ ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ. Γι' αὐτὸ ἅμα τὸ δεῖτε μὲ τὰ ἴδια σας τὰ μάτια πληροφοροῦσέτε μας λεπτομερέστερα γιὰ ὅ,τι βρῆτε πραγματικά, καὶ ἂν εἶναι ἐλαττωματικό, ποιός, κατὰ τὴν κρίση σας, ἔχει τὴν εὐθύνη, ἔχοντας ὑπόψει πὼς ἀνάφεραν οἱ παραπάνω Προβλεπτὲς ὅτι φορτώθηκε στὸ πλοῖο μέχρι τὶς 15 τοῦ Μάρτη καὶ ὅτι δὲν ἔφτασε στὸ Χάντακα παρὰ τὸν Ἰούνη.

πένητες καὶ μὲ τὰ χόρτα τῆς γῆς, ὅπου δὲν ἠδύσκειτο μήτε κουκκίον μήτε ἄλλο τι λεγοῦμι. Χειμῶν ἀδεξιότατος καὶ σκληρότατος μὲ βροχαῖς φοβεραῖς, ἀπὸ ταῖς ὁποῖαις δὲν ἐμποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ στείρουν», Βλ. Σπ. Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά, σ. 14, στὰ Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Α'. τεύχ. 1. Ἀθῆναι 1932. (Ἐκδόσεις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

ΣΤΕΡΓΙΟΣ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ

